

Huvuddriven valens – konstruktionsdriven argumentstruktur?

*Benjamin Lyngfelt**

Vi är vana att betrakta argumentstruktur som huvuddriven, dvs. lexikalt bestämd av huvudordets valens. Det antas t.ex. primärt bero på verbet om det konstrueras med objekt eller inte, vilken sorts element som kan utgöra subjekt osv. Om samma verb kan konstrueras på flera olika sätt antas även det vara lagrat i vår lexikala kunskap, antingen som olika lexem eller som flera valensmönster hos samma lexem. Detta lägger dock en stor börda på (det mentala) lexikonet.

Ta t.ex. verbet *skratta*, som i Nationalencyklopediens ordbok (NEO) redovisas med följande konstruktionsmönster:

(1) skratta (åt ngn/ngt); skratta (till), skratta (ut ngn).

Utöver denna valensram ger NEO ett antal språkexempel som även inkluderar andra uttryckssätt, t.ex. *skratta gott*, *skratta på sig* och *skratta sig fördärvad*. Vid en sökning i Språkbankens Parolekorpus får man snabbt belägg på samtliga dessa typer, men man hittar också andra varianter, som i (2–4) nedan:

- (2) a. Jag visste inte om jag skulle ta henne på allvar eller bara skratta med.
 b. Pappa skrattade på.
 c. Pappa skrattade ut.
 d. [...] som de alltid gjorde när de låtsades skratta ihjäl sig.
- (3) a. [...] tog emot rosen med sina nikotingula klor och skrattade med hela sitt uppfläkta, tandlösa tryne.
 b. [...] och vi skrattade in i varandras munnar medan vi kysstes.
 c. - Kvinnofrihet, läste hon och skrattade lite håfullt.
 d. - Nu är du dum , sa jag och skrattade mot henne [...]
 e. Hon skrattar av välbehag, [...]

* Jag vill tacka Lars-Gunnar Andersson, Elisabet Engdahl, Nina Martola, Emma Sköldberg och Maria Toporowska Gronostaj för värdefulla synpunkter på en tidigare version av artikeln.

- f. Medan vi skrattade som bäst, [...]
- g. Han skrattade som åt ett putslustigt skämt.

Uttrycken i (2) kan med lite god vilja kanske ses som mer eller mindre lexikaliserade, dvs. etablerade förbindelser med just verbet *skratta*. Att de inte tas upp i NEO kan då helt enkelt bero på utrymmesbrist eller på att de inte är tillräckligt vanliga.

Exemplen i (3) brukar förklaras på det omvända sättet: bestämningarna är fria adverbial som inte har med valens att göra. Verbet konstrueras i princip intransitivt, och sedan läggs adverbialen till utifrån produktiva grammatiska regler. För enkelhets skull bortser vi här från svårigheterna med att dra gränsen mellan valensbundna och fria bestämningar.¹

Det finns en del brister i ovanstående enkla tudelning, men även om vi skulle godta den: hur hantera uttryckssätten i (4)?

- (4) a. - Överklassbrud! skrattade Anita gällt.
- b. [...] några par skrattade iväg nerför trapporna och ut på grusplanen.
- c. [...] och skrattade det där skrattet som bara han själv begrep sig på.
- d. Men Lars och jäntorna riktigt skrattade henne tyst.
- e. Han försökte skratta bort spänningen.
- f. - Stäng av, skrek Karin till Henrik som skrattade ikapp med Arnold
[...]

I (4a) används *skratta* som anföringsverb, i (b) närmast som rörelseverb och i (c) konstrueras det med innehållsobjekt. I (4d) ingår verbet i en s.k. resultativkonstruktion, i (e) fungerar det indirekt kausativt (Sjögreen d.y. 2007) och i (f) bildar det någon sorts tävlingskonstruktion tillsammans med *ikapp*. Inget av dessa uttryckssätt verkar specifikt knutet till just *skratta*, men det är inte heller bara fråga om tillägg av fria adverbial. De aktuella bestämningarna förefaller fungera som argument till verben.

Givet att argumentstruktur är huvuddriven, vilket den enligt de flesta moderna språkteorier är, torde inte bara varianterna i (2) utan också de i (4) på något sätt följa av vår kunskap om verbet. Om vi antar att de tre valensmönstren i (1) ingår i vårt mentala lexikon som *skratta*¹, *skratta*² och *skratta*³, kanske (2c) motsvarar *skratta*⁹ och (4a) *skratta*¹¹. Därmed får vi som synes väldigt många lexikonenheter, och – vad värre är – flera av dem förefaller tämligen osannolika som etablerade mönster. Jag

¹ Möjligen kunde något av exemplen i (3) flyttas till (2) eller tvärtom, men det förändrar inte det faktum att båda typerna förekommer.

har svårt att tro att t.ex. (4b) ingår som *skratta*¹² 'förflytta sig skrattande' i mitt ordförråd.

Inte desto mindre är samtliga uttryckssätt i (2–4) fullt legitima i svenskan, och det finns dessutom åtskilligt fler som inte tas upp här av utrymmesbrist. Och då har det hittills endast handlat om ett enda verb, som inte ens är exceptionellt i detta avseende. Många andra uppvisar en minst lika rik flora av uttrycksmöjligheter.

Men om denna variationsrikedom inte ska hänföras till lexikonet, var hör den då hemma? Fri kreativitet är förstås ett möjligt svar, men flera av uttrycken ovan är lite för etablerade och systematiska för att helt kunna förklaras av det (dessutom skulle vi ändå behöva förklara hur kreativitet fungerar). En annan och förhoppningsvis mer givande lösning är att de felande uttryckssätten motiveras av **konstruktioner**.²

Argumentkonstruktioner

Med konstruktioner menas här konventionaliserade förbindelser mellan form och innehåll, på morfem-, ord-, fras- eller satsnivå. Begreppet motsvarar alltså tecken (i Saussures mening), med den skillnaden att en konstruktion kan innehålla helt eller delvis ospecificerade komponenter. Ett bra exempel är s.k. resultativkonstruktioner, med det typiska mönstret [verba sig resultat].³

- (5) a. skrika sig hes, äta sig mätt, supa sig full
b. tunnla sig fri, gräva sig varm, byta sig ledig och hyra sig i form

I NEO anges konstruktionen i valensramarna för två verb: *köpa* och *supa*. Den kan också dyka upp bland ordbokens språkexempel (t.ex. *skratta sig fördärvad* som nämndes ovan). I praktiken förekommer den dock tillsammans med betydligt fler verb än så. I vissa fall, som i (5a), är det kanske rimligt att förknippa mönstret med huvudordet men hur är det med uttrycken i (5b)? Allihop är fullt brukliga, men det är föga troligt att de finns lagrade i vår kunskap om verben *tunnla*, *gräva*, *byta* resp. *hyra*.

² Andra föreslagna alternativ, som inte kommer att diskuteras närmare här, är transformationer och lexikala regler. För en jämförelse mellan konstruktioner och lexikala regler, se t.ex. Goldberg (1995, kap. 1).

³ Det finns också en icke-reflexiv variant, som exemplifieras i (4d) ovan, men det reflexiva mönstret är både vanligare och mer produktivt i svenskan.

I stället kan man tänka sig att det är konstruktionsmönstret i sig som är konventionaliserat och används mer eller mindre produktivt med verb vars semantik är kompatibel med konstruktionen (se t.ex. Goldberg 1995, Jansson 2006, Lyngfelt u.u.). Det är dock ingen generell grammatisk regel att verb + reflexiv + predikativ bildar en resultativkonstruktion. (Jämför t.ex. med uttryck som *känna sig trött* eller *anse sig orättvist behandlad*, där predikativet inte alls uttrycker något resultat av verbskeendet.) Vad vi har att göra med är ett mönster som är för generellt för att kunna knytas till enskilda lexem men för specifikt för att betraktas som en grammatisk regel. Med andra ord: en konstruktion.⁴ Eftersom den specificerar en viss argumentstruktur kallar vi den en argumentkonstruktion.

Andra argumentkonstruktioner är t.ex. bitransitiv och passiv. Dessa båda skiljer sig åt genom att bitransitiva strukturer brukar förknippas med vissa verb, medan passiv snarare behandlas som en grammatisk regel. Emellertid kan bitransitiv i viss mån användas produktivt, som i (6) nedan, samtidigt som passiv normalt begränsas till transitiva verb.⁵

- (6) a. Mejla honom en erotisk dikt. (Google)
 b. [...] ring henne en liten signal. (Google)
 c. [...] så jag ska upp tidigt och laga henne en god frukost! (Google)
 c. [...] eller snitsla sig en egen bana genom den blågula delen av pophistorien. (Google)

Det är i själva verket rätt vanligt att mönster vi brukar betrakta som lexikaliserade i någon mån är produktiva, åtminstone med vissa typer av verb, medan mer generella mönster ändå dras med en del restriktioner. Skillnaden i generalitet är en gradskillnad, inte en artskillnad, varför båda typerna av argumentmönster kan betraktas som konstruktioner av samma slag.

Ett ofta uppmärksammat drag hos argumentkonstruktioner är att de kan ge en annan argumentstruktur än verbens ”normala” valens. Resultativerna i (5) ovan inkluderar t.ex. både typiskt intransitiva (*skrika, supa*) och mer transitiva verb (*tunnla, hyra*), och inte ens för de

⁴ Inom konstruktionsgrammatik (se t.ex. Fillmore, Kay & O’Connor 1988, Croft 2001, Fried & Östman 2004, Goldberg 1995, 2006) och besläktade modeller som *Simpler Syntax* (Culicover & Jackendoff 2005) betraktas *alla* konventionaliserade form-betydelsepar som konstruktioner, alltså även morfem, ord och generella frasstrukturregler.

⁵ Opersonlig passiv bildas med intransitiva verb, men det är en delvis annan typ av konstruktion, som bl.a. förutsätter mänsklig agent (se t.ex. Engdahl 2006:39).

transitiva är det den ”ordinarie” objektsrollen som aktualiseras. Att *tunnla sig fri* betyder inte att man slår en tunnel på sig själv, och i *hyra sig i form* är det knappast sig själv man hyr.⁶ Liknande, om än mindre, skillnader gäller bitransitiverna i (6), då t.ex. *ringa* (6b) typiskt konstrueras med bara mottagarrollen (*ringa ngn*) och *laga* (6c) med föremålet (*laga ngt*).

I viss mån samvarierar argumentkonstruktioner med det som från ett lexikalt perspektiv kallas verbklasser. Det är slående hur verb med likartad betydelse också tenderar att konstrueras med likartade argument: meddelarverb med utsagor som objekt (*säga/mena/påstå/berätta att...*), rörelseverb med sätts- eller rumsadverbial (*åka/cykla/springa snabbt/försiktigt/hem/till jobbet*) osv. Även för verb som kan konstrueras på flera olika sätt är samvariationen ofta stor mellan likartade verb. Följaktligen grupperas ibland verb med likartad betydelse och likartade konstruktionsmöjligheter i verbklasser (se t.ex. Levin 1993). Motsvarande generaliseringar kan smidigt fångas i form av konstruktioner.

Men samtidigt uppträder lika slående skillnader. Jämför t.ex. följande valensramar för *säga* och *berätta* (Malmgren 1994:78):

- (7) **säga** säga ngt (till ngn); säga (ngn) ngt; säga att+SATS (till ngn);
säga (ngn) att+SATS
- (8) **berätta** berätta (om) (ngt) (för ngn); berätta (om) (att+SATS) (för ngn)

Även om konstruktionsmönstren i grunden är analoga kan vi notera följande skillnader:

- det direkta objektet, det sagda/berättade, är obligatoriskt för *säga* men optionellt för *berätta*,
- *säga* men inte *berätta* uppträder med två objekt (*säga ngn ngt*, ett mönster som historiskt sett varit brukligt även med *berätta*)
- det berättade men inte det sagda kan konstrueras som bundet adverbial (*berätta om* ngt)
- mottagaren uttrycks visserligen typiskt med bundet adverbial i båda fallen men då med olika prepositioner: *säga* ngt **till** ngn men *berätta* ngt **för** ngn.

Den här sortens skillnader är rimligen kopplade till de enskilda orden snarare än till konstruktionen/verbklassen som helhet. Det är alltså inte

⁶ Uttrycket uppträder i en annons – *Hyr dig i form!* – och tanken bakom denna slogan är att den som hyr en TV får en träningscykel på köpet.

så att argumentkonstruktioner ersätter lexikal valens. Snarare kompletterar de varandra.

Samspelet mellan verb och konstruktioner

Konstruktionstänkandet verkar ligga närmast till hands när det gäller ”fenomen som befinner sig i området mellan lexikonet och grammatiken” (formuleringen från Andersson 2005:488) men mitt intryck är att det området är ganska stort. Längst åt det lexikala hållet finner vi idiom, men även dessa uppvisar ofta ett visst mått av variation (Sköldberg 2004), och längre åt det grammatiska hållet följer mer och mer generella mönster men hela tiden med olika restriktioner avseende t.ex. verbtyp eller semantiska roller. I vilken mån bestäms dessa olika argumentstrukturer lexikalt och i vilken mån följer de av konstruktionsmönstren som sådana?

Traditionellt brukar man som sagt anta att argumentstruktur avgörs av verbets valens, ur konstruktionsgrammatisk synvinkel kan den också ses som konstruktionsdriven, och mycket tyder på att det snarast är fråga om ett samspel mellan verb och konstruktion. Men hur ser detta samspel ut?

Intuitivt förefaller nyckelordet vara kompatibilitet: verb kan ingå i konstruktioner vars villkor de stämmer överens med.⁷ Där valens och konstruktion sammanfaller är detta närmast trivialt; transitiva verb ingår i transitiva konstruktioner osv. Emellertid kan ju många verb ingå i flera olika konstruktioner, varav en del inte bara faller utanför en typisk valensbeskrivning utan till och med kan stå i konflikt med den. Våra hjärnor rymmer mönstret bakom *hyra en videofilm* men är också flexibla nog att bilda uttryck som *hyra sig i form*, som strider mot detta mönster.

Man kan tänka sig åtminstone tre olika sätt att åstadkomma detta. Ett är att verb bär på en viss konstruktionspotential (jfr betydelsepotential), där olika delar av denna potential realiseras i olika konstruktioner. Man kan se detta som utbyggda valensramar, där även mindre frekventa strukturer ingår. Med detta som enda lösning förblir dock argumentstrukturen helt huvuddriven, och möjligheten att konstruera *Hyr dig i form!* måste antas given av vår kunskap om verbet *hyra*. Däremot är tanken intressant i mer flexibel form där potentialerna i

⁷ Konstruktionsorienterade modeller är som regel villkorsbaserade, men specificeringarna skulle förmodligen också kunna uttryckas på andra sätt.

samspel med kontexten kan ge upphov till nya användningar (jfr Norén & Linell u.u.).

En annan möjlighet är att konstruktionens villkor helt enkelt kan sätta verbets valens ur spel (vilket på engelska kallas *coercion*). Detta bäddar dock för övergenerering, då lexikala begränsningar inte har någon egentlig giltighet, och undergräver i förlängningen den teoretiska motivationen för att anta lexikal valens. Om valensen sätts ur spel av syntaktiska konstruktioner, vad är det då som säger att inte även de mer konventionella mönstren följer av konstruktionen snarare än huvudordet?⁸

Det tredje och kanske mest rimliga alternativet är underspecificering. Lexikala idiosynkrasier är knutna till lexikonet, konstruktionsspecifika uppgifter till konstruktionen och så länge dessa inte motsäger varandra kan verb och argumentkonstruktion kombineras. Även här finns viss risk för övergenerering, liksom kanske undergenerering, så utmaningen blir att åstadkomma lagom specifika verb- och konstruktionsbeskrivningar.⁹

Klart förefaller i vilket fall som helst att varken lexikal valens eller syntaktiska argumentkonstruktioner kan stå för hela lösningen. Däremot har jag gott hopp om att de kan komplettera varandra.

Avslutningsvis: hela ovanstående resonemang utgår från ett grammatikteoretiskt perspektiv. Har det då någon lexikografisk relevans? Ja, jag tror det. Visserligen är det ganska givet att ordböcker utgår från just ord och att man anger konstruktionsmönster för dessa uppslagsenheter, men i och med utvecklingen av elektroniska ordböcker öppnas möjligheter för andra sökvägar. Redan nu är det realistiskt att kunna komma åt valensen baklänges, dvs. utifrån en konstruktion få veta vilka verb som (typiskt) passar in. På längre sikt kanske man kan hitta sätt att redovisa även produktiva uttryckssätt som är svåra att knyta till valensen hos enskilda lexem. Men då behöver vi först lära oss mer om konstruktioner.

⁸ Förvisso kan problemet begränsas genom att man lägger begränsningar på konstruktioners möjlighet att manipulera valens. Därmed närmar man sig de modeller som antar lexikala regler i stället för konstruktioner (se not 2 ovan).

⁹ För tillfället lutar jag mest åt en kombination av underspecificering och konstruktionspotential. Huvudskälet till detta är att många lexikala idiosynkrasier är begränsade till vissa konstruktioner. Jämför t.ex. *säga ngt till ngn* och *berätta ngt för ngn*. Skillnaden må vara lexikal, men den gäller just vid konstruktion med prepositionsfras som anger Mottagare. I flera andra konstruktioner betar sig verben likadant.

Litteratur

- Andersson, Lars-Gunnar 2005. Språkkänsla som mönsterminnen. I: *Språk i tid. Studier tillägnade Mats Thelander på 60-årsdagen*. Uppsala. S. 488–497.
- Croft, William 2001. *Radical Construction Grammar. Syntactic Theory in Typological Perspective*. Oxford & New York..
- Culicover, Peter & Ray Jackendoff 2005. *Simpler Syntax*. Oxford & New York.
- Engdahl, Elisabet 2006. Semantic and syntactic patterns in Swedish passives. I: Lyngfelt, Benjamin & Torgrim Solstad (red.) *Demoting the Agent. Passive, middle, and other voice phenomena*. Amsterdam & Philadelphia. S. 21–45.
- Fillmore, Charles, Paul Kay & Mary Catherine O'Connor 1988. Regularity and idiomaticity in grammatical constructions: the case of let alone. *Language* 64. S. 501–538.
- Fried, Mirjam & Jan-Ola Östman (red.) 2004. *Construction grammar in a cross-language perspective*. Amsterdam & Philadelphia.
- Goldberg, Adele 1995. *Constructions. A Construction Grammar Approach to Argument Structure*. Chicago & London.
- Goldberg, Adele 2006. *Constructions at Work. The Nature of Generalization in Language*. Oxford & New York.
- Jansson, Håkan 2006. *Har du ölat dig odödlig? En undersökning av resultativkonstruktioner i svenskan*. (MISS 57.) Göteborg.
- Levin, Beth 1993. *English Verb Classes and Alternations. A Preliminary Investigation*. Chicago & London.
- Lyngfelt, Benjamin (under utgivning). Mellan polerna. Reflexiv- och deponenskonstruktioner i svenskan. *Språk & stil* 17.
- Malmgren, Sven-Göran 1994. *Svensk lexikologi. Ord, ordbildning, ordböcker och orddatabaser*. Lund.
- Nationalencyklopediens ordbok* 1995–96. Stockholm. Förk. NEO
- Norén, Kerstin & Per Linell (under utgivning). Meaning Potentials and the Interaction between Lexis and Contexts: An empirical substantiation. *Pragmatics*.
- Sjögreen, Christian d.y. 2007. *Går det att äta bort sin huvudvärk? En studie av den indirekt kausativa bort-konstruktionen i svenskan*. D-uppsats. Göteborg.

Sköldberg, Emma 2004. *Korten på bordet. Innehålls- och uttrycksmässig variation hos svenska idiom.* (Meijerbergs arkiv för svensk ordforskning 31.) Göteborg.